

Балабушка В. А.

Аспірант Київський національний університет культури і мистецтв

Київ, Україна

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГОГІЧНА СПАДЩИНА ЧЕРНІГОВА

ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури) стратегічно орієнтована організація на сприяння та розширенню міжнародного співробітництва наукових, освітніх і культурних інституцій. Відповідно до Списку всесвітньої спадщини входить 7 українських культурних та природних пам'яток. Більш детальну інформацію можна переглянути на сайті Постійного представництва України при ЮНЕСКО unesco.mfa.gov.ua, офіційному сайті ЮНЕСКО en.unesco.org, та на сайті Верховної Ради України zakon.rada.gov.ua, де розміщено офіційний вебпорталі парламенту України в розділах «Законодавство України» представлена база міжнародних документів, що ратифіковано в нашій країні. Станом на 2021 рік Уряд України запропонував внести до переліку Світової спадщини ЮНЕСКО 17 об'єктів [10]. Попередній список – це перелік важливих культурних і природних об'єктів, що пропонуються включити до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. До нього внесено «Історичний центр м. Чернігів», а саме собори Спасо-Преображенський IX ст. та Борисоглібський XIII століття (в 1989 р. під № 668 внесено до списку). На даний момент пропонується також внести до попереднього списку номінацію «Культурний ландшафт міста Чернігова» до нього включити архітектурні комплекси Валу, Дитинця, Болдині гори, Елецький монастир, разом з пагорбом, де розташовується Свято-Троїцький монастир. Під поняттям «культурний ландшафт» розуміється історично сформований комплекс об'єктів культурної спадщини та природного ландшафту в межах або поза межами населеного місця, що має історико-культурну цінність як результат спільної діяльності природи й людини. Якщо це відбудеться, то це дасть змогу місту: гарантії збереження та цілісності унікальних природних і

культурних комплексів, збереження його автентичність, унікальність та сакральності, залучить фінансування з Фонду Світової спадщини, покращить наявну інфраструктуру міста, сприятиме популяризації екскурсійного бізнесу, входження у світові туристичні маршрути, дасть додаткові іміджеві бонуси, рекламу ін. Ця процедура триватиме близько 3 років, незважаючи на те, що деякі пам'ятки вже внесені до попереднього списку.

Якщо розглядати пам'ятки, які вже внесені до списку, то Спасо-Преображенський собор, збудований чернігівським князем Мстиславом Володимировичем Хоробрим у 1036 р., нині його площа становить близько 600 кв. м. Він завжди був головною святинею Чернігівсько-Сіверської землі, своєрідним її суспільно-політичним центром та найдавнішим з усіх існуючих донині на теренах стародавньої Русі. Будувався за візантійською хрестово-купольною схемою архітектурних традицій з елементами романської базиліки та національного декору [4, с. 67]. Як зазначає к. і. н. Т. Боблинський «таке планувально-просторове рішення називають унікальним, оскільки подібної конструкції не має жоден із відомих давньоруських храмів» [5, с. 292]. Фасади оздоблені орнаментальними візерунками, що викладалися цеглою під час мурування (меандри, плетиво, хрести), що дає йому особливу урочистість і мальовничості. Будівництво собору розвивало традиції багатовікової слов'янської культури та завдяки цьому удосконалювалися й нові архітектурні течії. У виданні 1913 р. «Картины церковной жизни Черниговской епархии в IX-тивековой ее истории (IX-XX вв.)» [6] зазначається, що «в 911 р. Володимир Великий поставив митрополита Неофіта – першого Архіпастиря, заклавши початок Чернігівської єпархії» [6, с. 4]. В соборі за літописом Боболинського (1699 р.) захороненно: Мстислава Хороброго (1036 р.), його дружину Анастасію, сина Євстафія; Святослав II Ярославович (1076 р.); Гліб Святославович (1078 р.); Олег-Михайло Святославович (1147 р.) та багато інших князів. В 1150 р. Святослав Ольгович переніс в Спас мощі убитого в 1147 р. в Києві князя-ченця Ігоря Ольговича, що пізніше був канонізований. Знайшли останній

прихисток герої «Слова о полку Ігоревім» Всеволод Святославич та князь Ярослав Всеволодович. Письмові джерела донесли до нас свідоцтво про те, що до 1572 року в церкві Святого Спаса зберігались мощі убитого в Орді князя Чернігівського Михайла, перевезені пізніше до Московського Кремля. З 1896 р. собор став місцем перебування мощей св. Феодосія Чернігівського та ін. [6, с. 9]. На сучасному етапі існування собор входить до складу Національно архітектурно-історичного заповіднику «Чернігів Стародавній» та є одночас кафедральним храмом Чернігівської єпархії, тобто діючим. Більше інформації про князя Мстислава Хоробного зазначено в статті автора [3]; про монастирське життя Чернігівщини [2]; про соціалізацію європейських традицій архітектури Чернігова [4] та культ святих у традиціях храмового будівництва середньовічного Чернігова [1].

Борисоглібський собор споруджений в 1120-1123 р. за іншими даними 1170 р. чернігівським князем Давидом Святославовичем. На честь своїх предків і небесних покровителів Бориса та Гліба, що є першими східнослов'янськими культами святих. Вони були вбиті за наказом старшого брата Святополка, що сів на київському столі після смерті батька – Володимира Святославича. Як зазначає О. Моця посилаючись на дослідження О. Хорошева, державно-політичне значення культу Бориса і Гліба полягало в осудженні князівських чвар, в бажанні закріпити державну єдність Русі на підґрунті чіткого дотримання феодальних взаємовідносин між князями, притримуючись ієрархії династичної спадковості та взаємоповаги захищеності між братами. Поведінка Бориса і Гліба, які не виступили проти старшого брата, навіть на захист власного життя, освятилася ідеєю родового старшинства в системі князівської ієрархії. Князі, котрі дотримувалися цього заповіту, стали святими [9, с. 784-785]. В історію теології Борис і Гліб увійшли як страсотерпці, тобто християнські мученики. Їх образи були помічниками у битвах, їхніми іменами закликали до єдності Русі, до припинення міжусобних війн. Собор є характерним зразком чернігівської архітектурної школи XII ст. Хрестовокупольний, шестистовпний, увінчаний

однією банею (висота 25 м). З собором пов'язані кілька відомих пам'яток стародавнього українського мистецтва, це так звані капітелі й наріжні камені Борислібського собору. Це кам'яні різьблені елементи архітектурного декору з типово романською плетінкою, зображують фантастичних істот пугиці Сіріна, пса Сімаргла, левів, тощо віднайдені під час археологічного дослідження собору [4, с. 68]. Чернігівські капітелі, або камені орнаментовані вкриті плетіннями в романському стилі із зображеннями фантастичних створінь, розміщені як музейні експонати в Борисоглібському соборі. Зазначені різьблені деталі подібні до аналогічних декоративних зразків з Італії, Франції, Скандинавії та інших країн [7, с. 8-9]. Чернігівська архітектурна школа пов'язана на зламі XI-XII ст. з проникненням романських форм з Північної Італії, що зумовлено було князівськими родинними зв'язками. В XVII ст. в ньому були поховані видатні православні ієрархи: Лазар Баранович, св. Феодосій Углицький, Амвросій Дубневич, Феофіл Ігнатович та ін. Окрасою експозиції собору є срібні з позолотою царські врата, масою близько 56 кг. Вони були виготовлені на початку XVIII ст. за наказом гетьмана І. Мазепи, за ескізами чернігівських граверів в майстерні Пилипа Якоба Дрентветта з міста Аусбурга (згідно клейма на металі воріт)[8, с. 15]. Нині Борисоглібський собор є музеєм Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній» та Будинком хорової спадщини, де проходять концерти духовної музики. У ньому розміщені 2 постійнодіючі виставки: «Фреска чернігівських храмів», «Архітектура і ремесло Чернігова XI – XIII ст.». Ці споруди відносяться до Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів Стародавній», що є науково-дослідним та культурно-освітнім закладом архітектурно-історичного спрямування, що об'єднує комплекс нерухомих і рухомих пам'яток матеріальної та духовної культури, які становлять виняткову історичну, мистецьку, художню, наукову цінність. На балансі заповідника 7 окремих ділянок, де знаходяться 26 пам'яток архітектури та містобудування. А саме: територія давньоруського Дитинця; археологічні залишки Благовіщенської

церкви XII ст.; частина давньоруського Третьяка з фундаментами давньоруської церкви; будівля Катеринської церкви; територія ансамблю споруд Єлецького монастиря; ансамбль Свято-Троїцького Іллінського монастиря; комплекс Іллінської церкви з дзвіницею та Антонієві печери; П'ятницька церква. Офіційний сайт заповідника oldchernihiv.com, де можна дізнатися більше інформації та наочно побачити ці споруди.

Список використаних джерел:

1. Балабушка В. Культ святих у традиціях храмового будівництва середньовічного Чернігова. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал*. 2016. № 4. С. 47-52.
2. Балабушка В. Монастирі Чернігівщини як осередки духовної традиції християнської етики. *Карнабідівські читання: зб. наук. пр.* Чернігів: Десна Поліграф, 2017. Вип. 1-3. С. 236-244.
3. Балабушка В. Родинно-спадкові традиції Рюриковичів: гілки Ольговичів, Давидовичів, володарів Чернігово-Сіверського князівства. *Наукові записки НаУКМА. Історія та теорія культури*, 2018. С. 46-52.
4. Балабушка В. Соціалізація середньовічних європейських традицій архітектури Чернігова. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: [зб. наукових праць]*. 2016. Вип. 36 (49). С. 61-71.
5. Бобровський Т. Археологічна спадщина Чернігова. *Історико-культурні заповідники*. За ред. В. Вечерського. Київ: Фенікс, 2011. С. 292-315.
6. Картины церковной жизни Черниговской епархии в IX-тивековой ее истории (IX-XX вв.). 1911 изд Титов Ф. Новейших трудов по истории русской церкви. Киев: Фито-лито-типография Кульженко, 1911. 342 с.
7. Коваленко В. Фундатор Борисоглібського собору благовірний чернігівський князь Давид Святославович: сторінки біографії.

Чернігівські старожитності: Збірник наукових праць. Чернігів: Десна Поліграф, 2015. Вип. 2(5). С. 7-19.

8. Лепявко С. Декілька слів про Чернігів. Київ: ТОВ «Кліо», 2016. 48 с.
9. Моця О. Релігія і церква. *Історія української культури: у 5 т. Т.1* Історія культури давнього населення України. Київ: Наукова думка, 2001. С. 768- 790.
10. Постійного представництва України при ЮНЕСКО. URL <https://unesco.mfa.gov.ua.spivrobotnictvo>. (дата звернення: 11. 04. 2021).